

Н. В. Глінка,

Національний технічний університет України «Київський Політехнічний Інститут», м. Київ

ХУДОЖНІЙ ТЕКСТ/ХУДОЖНІЙ ТВІР: ПИТАННЯ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ

Стаття присвячена дослідженню теоретичних засад вивчення понять «текст», «художній текст» та «художній твір». У науковій розвідці розглянуто ряд визначень цих понять, охарактеризовано та досліджено їх лінгвістичні особливості.

Ключові слова: художній текст, художній твір, авторська інтенція, естетичні та лінгвістичні засоби.

Статья посвящена исследованию теоретических основ изучения понятий текст, художественный текст, художественное произведение. В научной разработке представлен ряд определенных этих понятий с позиций различных лингвистических школ.

Ключевые слова: художественный текст, художественное произведение, авторская интенция, эстетические и лингвистические приемы.

This paper deals with the theoretical points concerning the text as a linguistic notion, the literary text and its structure and characteristic features. The latter, serving as a research material for this project is characterized as a complex adapted integral literary product which is characterized by its aesthetic parameters realized through the language means.

Key words: literary text, work, author intention, structure, aesthetic and language means.

Синонімізація чи розмежування лінгвістичних понять «художній текст» і «художній твір» є дискусійним питанням у сучасній гуманітарній науковій парадигмі, відповідь на яке залежить від різних поглядів науковців на природу тексту. Так, художній текст у контексті лінгвістичних класифікацій (Л. Г. Бабенко, І. Є. Васильєв, Ю. В. Казарін) визначається як складний або комплексний текст (структурний параметр), твір художнього стилю (функціонально-стильовий параметр), адаптований текст (параметр адаптованості), нефіксований (параметр алгоритмізації), дескриптивний (функціонально-прагматичний параметр), цілісний і зв'язний [2, с. 55].

Надаючи визначення художнього тексту з точки зору теорії мовної комунікації, дослідники, такі як В. Г. Адмоні, В. А. Маслова, В. А. Пищальникова, відзначають у даному понятті аспект вербалізації авторського задуму. Це дозволяє визначити художній текст як такий, що «виникає зі специфічного (еґоцентричного) внутрішнього стану художника, відтворюючи його душевне чуттєво-понятійне осягнення світу у формі мовного висловлювання» [1, с. 120], а також «комунікативно-спрямований вербальний твір» [15, с. 15].

Слід визнати, що у деяких літературознавчих роботах поняття «художній текст» і «художній твір» розглядаються без диференціації. Однак, на думку лінгвістів, ці терміни слід відокремлювати одне від одного.

Так, текст зазвичай розуміється як загальне (родове) поняття по відношенню до поняття «твір». Спираючись на це твердження, А. Л. Гришунін зауважує: «Текст важливо відрізнити від твору як художнього цілого. Текст – не витвір, а тільки його запис, графічна і значною мірою умовна структура, що представляє цей твір і дозволяє читачеві його сприймати. Текст повинен бути «адекватною» формою існування твору» [6, с. 37]. Тобто акцент робиться на тому, що текст – це певна послідовність знаків, яка сприймається читачем без варіативності, тоді як твір передбачає варіативне сприйняття тексту, значною мірою індивідуальне для кожного читача. Таким чином відбувається диференціація тексту і твору за параметрами графічного запису і структури.

Інша позиція розрізнення тексту і твору базується на тому, що твір співвідноситься з певним авторським задумом. Тому, з текстологічної точки зору, твором слід називати текст, «об'єднаний єдиним задумом (як за змістом, так і за формою), що змінюється як єдине ціле...» [12, с. 130]. З точки зору реципієнта (читача), твором може бути названо зміст, який усвідомлюється ним при сприйнятті тексту.

Зауважимо, що текст художнього твору змістовно насичений особливим чином. З одного боку, текст у складі художнього твору відрізняється від його предметно-образного наповнення і від його змісту, ідеї, концепції, сенсу, але в той же час є з ними нероздільно пов'язаним, реалізуючи їх [16, с. 30]. Це можна пояснити таким чином:

- По-перше, текст твору – це складна система різнорідних мовних одиниць, що включає в себе лексико-фразеологічний рівень, а також інтонаційно-синтаксичну, ритмічну та фонетичну сторони;

- По-друге, художньо-мовні засоби мають самостійну виразну значущість, тобто мають свій, окремий сенс.

- По-третє, словесна тканина твору несе на собі тягар предметно-образного світу тексту, який, у свою чергу, має змістовне значення і з найбільшою конкретністю втілює ідеї автора. Тому з ідейно-змістовною сферою текст пов'язаний опосередкованим чином. Звідси можна зробити висновок, що художній текст не втілює авторську думку відкрито.

Слід зауважити, що для сучасної концепції інтерпретації тексту цілком очевидним є «вплив не тільки автора на художній текст, а й художнього тексту на текст твору автора» [11, с. 5].

З іншого боку, згідно з семіотичними дослідженнями Ю. М. Лотмана, літературознавці часто включають у текстову сферу, крім власне мовної тканини твору, його предметно-образний світ: зображене в подробицях, сюжеті, персонажах, композиції [13, с. 17]. При цьому текст, що ототожнюється з тим, що зазвичай характеризують як «художня форма», логічно протиставляється відображеному у творі змісту, авторській концепції, «картині світу».

Отже, художній твір – це складна єдність компонентів, пов'язаних між собою в гармонійне ціле. Його ідейний зміст знаходить своє вираження за допомогою системи образів, яка виступає його формою, а формою образів, в свою чергу, є мовна зовнішність – поетична мова [5, с. 186].

У рамках теорії постструктуралізму щодо питання понять висловлена точка зору Ролана Барта: терміни «текст» і «твір» він наповнює змістом, протилежним до вищезазначеного. Твір, згідно думок філософа, «є речовим фрагментом, що займає певну частину книжкового простору», «у цілому функціонує як знак» [3, с. 415–416]. Барт визначає текст як «процес роботи, виробництва», результатом якого є твір; текст – «поле методологічних операцій», «породження і рух безлічі смислів»; текст виткає з «просторової багатовимірності значень» [3, с. 415]. Барт робить висновок, що текст і твір пов'язані як процес і результат. Щоб зрозуміти твір (результат), потрібно звернутися до процесу виробництва – тексту: «... твір, зрозумілий, сприйнятий і прийнятий у всій повноті своєї символічної природи – це і є текст» [3, с. 417].

З точки зору естетики, для дослідження художнього тексту важливим є осмислення естетичних характеристик. Слід зазначити, що в цілому текст виступає, за словами М. М. Бахтіна, як «естетичний об'єкт», який містить так звану худож-

ню, або естетичну, інформацію [7, с. 22]. У той же час художній твір розглядається як «естетична система, існування якої зумовлено єдністю художнього завдання», а компоненти цієї системи є «естетично спрямованими фактами, що мають певний художній вплив» [9, с. 125].

У структурній інтерпретації художній текст є ієрархією елементів з естетичною функцією (концептуальних, оціночних, емоційно-, експресивно-синтетичних, ритміко-інтонаційних), з лексичним, синтаксичним, звуковим, метричними рівнями, тісно пов'язаними між собою. Крім того, з позиції психолінгвістики (В. А. Маслова, В. А. Пищальникова) естетична цінність художнього тексту виявляється в процесі сприйняття читачем певним чином організованої знакової системи – коду, мови художнього твору, його художньо-естетичної функції.

Однак естетична функція мови, яка є першорядною, не виключає інших її функцій у творах художньої літератури, а саме функції спілкування, повідомлення та впливу. Зауважимо, що художній текст містить в собі не просто мову – насамперед це, виражені в мові, думки і почуття автора. Тому справедливим є твердження М. М. Бахтіна, який вважає, що «мова – живе конкретне середовище, в якому народжується свідомість художника слова» [4, с. 104]. При цьому авторство в літературному творі – художній, естетичний феномен: «воно розлито по всій тканині твору, стаючи його образною складовою» [4, с. 211].

Інакше кажучи, письменник за допомогою авторського слова передає мову героя і автора-оповідача, вже «відлиту» в мовну форму, жанрово оформлену, що дозволяє виразити ставлення до світу, дати йому оцінку.

Важливо підкреслити, що однією з властивостей художнього тексту є сугестивність, під якою розуміється здатність тексту впливати на несвідоме адресата. При цьому з позиції адресата важливі відносна об'єктивність і відносна суб'єктивність у сприйнятті тексту. Без першого компонента неможливо лінгвістичне вивчення тексту, без другого – його розуміння саме як художнього [14, с. 144].

Таким чином, художній текст має певні естетичні параметри, що дозволяють охарактеризувати його як культурологічну даність. Крім того, всі рівні організації текстового простору художнього тексту містять в собі естетичну інформацію. Найбільш повно естетичні параметри художнього тексту знаходять втілення в його мовному оформленні.

Актуальною є позиція представників комунікативної лінгвістики. Так, Л. Лосева поширює своє визначення тексту суб'єктивним чинником – ставленням автора. У неї текст – це «повідомлення у письмовій формі, що характеризується смисловою і структурною завершеністю і певним ставленням автора до повідомлення», а Д. Баранник називає текстом «писемний або усний мовленнєвий масив, що становить лінійну послідовність висловлень, об'єднаних у ближчій перспективі смисловими і формально-граматичними зв'язками, а в загально композиційному, дистантному плані – спільною тематикою і сюжетною заданістю» [2, с. 423].

Текст як семантичну структуру науковці пропонують аналізувати у трьох аспектах [10, с. 217–222]:

1) з позиції автора – можливими є два різновиди тексту: текст як продукт реального, живого, спонтанного процесу текстотворення (знаково-мовленнєвої діяльності автора) і текст як продукт професійного текстотворення, тобто цілеспрямованого, усвідомленого автором як фахівцем;

2) з об'єктивної позиції, реального стану речей – текст як фрагмент загальної інформаційної системи суспільства, в якій він виконує роль носія інформації (інформаційний аспект), відповідно впливає на мовців (комунікативний аспект). При цьому суспільство можна розглядати як кібернетичну систему, в якій відбуваються інформаційні процеси;

3) з позиції адресата (слухача і читача) – текст як явище (чи фрагмент дійсності) для сприймання і розуміння. Корекція тексту має бути такою, щоб, керуючи читацьким сприйняттям, можна було уникнути зайвого суб'єктивізму при сприйманні і розумінні його.

У 90-і роки ХХ ст. у лінгвістиці тексту утверджується підхід до тексту в процесуальному, функціональному та інтеракційному аспектах, завдяки чому вводиться поняття клас (тип, вид) тексту, яке ґрунтується на тлумаченні тексту як певної комунікативної дії [8, с. 67]. Класифікації текстів, до числа яких включаються й художні твори, в сучасному мовознавстві досить багато. Проте, жодна з таких класифікацій не відображає особливості, характерні властивості літературних текстів достатньо повно. У зв'язку з існуванням великої кількості типів текстів їх не можна систематизувати на основі лише одного критерію, саме тому класифікаційних основ для них існує декілька.

Іншим ґрунтом для класифікації текстів є характер вираженої інформації: трансльований текст – це такий твір, в якому репрезентовано перенесену інформацію з тексту, переважно міфічного, біблійного та іншого характеру; нетрансльований твір – це оригінальний текст, створений певним автором.

Ще одним критерієм класифікації текстів є характер зображуваних ситуацій. За цим принципом визначають нарративні, дескриптивні та аргументовані тексти. Тут береться до уваги можливість опису в тексті особи, події або інтелектуальної діяльності для обґрунтування якогось положення, гіпотези, припущення тощо. Тексти художньої літератури з цього погляду поєднують у собі елементи нарративності, дескриптивності, аргументованості залежно від мети оповіді, ідейно-художнього навантаження, філософського змісту.

Згідно з прагматичним аспектом, кожний текст розглядається як своєрідний текстовий акт. Тип останнього з'ясовується за його загальною комунікативною функцією в процесі спілкування. Літературний текст у зв'язку з цим може розглядатися як своєрідний тип, що синтезує всі прагматичні настанови.

Літературний твір може також розглядатися як синтез модельованого та немодельованого текстів. Модельований твір – це текст, побудований за стандартною формою. Немодельований – це твір, який щоразу може набувати іншої форми. До відносно модельованих текстів можна віднести доволі обмежену кількість літературних текстів: байку, епітафію, епіграму, сонет тощо. Також у сучасному мовознавстві є семіотична класифікація художніх текстів, яка розділяє текстовий масив на знаково-однорідні тексти (ті, в яких наявні компоненти однієї знакової системи) та знаково-неоднорідні (такі, що об'єднують одиниці різних знакових систем). З урахуванням об'єкту зображення визначають автореферентні тексти (в них автор є об'єктом опису) та неавтореферентні – ті, в яких об'єктом опису може бути вигаданий герой чи будь-яка ситуація.

З огляду на численність наукових позицій щодо інтерпретації понять «текст» і «твір», слід висловити певне узагальнення: художнім твором є текст, відмічений ознакою художності, якому притаманні такі риси:

- високий ступінь організованості;
- образність літературного мовлення;
- наявність додаткових прирощень смислу;
- індивідуальність стилю письменника;
- наявність естетичної функції.

Творча позиція автора, прагнення до найбільш повного і точного вираження думки в усіх її відтінках, вибір форм оповіді, вживання лексичних і граматичних одиниць ініціює створення тексту, який відповідає художньо-естетичному уявленню автора і є, по суті, художнім твором.

Література:

1. Адмони В. Г. Система форм речевого висказування / Адмони Владимир Григорьевич. – Спб., 1994. – 212 с.
2. Бабенко Л. Г. Филологический анализ текста / Бабенко Людмила Григорьевна, Казарин Юрий Викторович. – М.: Академический Проект; Екатеринбург : Деловая книга, 2004. – 294 с.
3. Барт Р. От произведения к тексту / Барт Ролан. – Избранные работы: Семиотика: Поэтика. – М.: Прогресс, 1989. – 328 с.
4. Бахтин М. М. Вопросы литературы и эстетики / Бахтин Михаил Михайлович. – М.: Искусство, 1975. – 241 с.
5. Виноградов В. В. Проблемы содержания и формы литературного произведения / Виноградов Виктор Владимирович. – М.: МГУ, 1958. – 478 с.
6. Гришунин А. Л. Исследовательские аспекты текстологии / Гришунин Андрей Леопольдович. – М., 1998. – 92 с.
7. Дридзе Т. М. Текстовая деятельность в структуре социальной коммуникации: проблемы семиосоциопсихологии / Дридзе Тамара Моисеевна. – М.: Наука, 1984. – 312 с.
8. Жинкин Н. И. Речь как проводник информации / Жинкин Николай Иванович. – М., 1982. – 273 с.
9. Жирмунский В. М. К вопросу о формальном методе / Жирмунский Виктор Максимович. – Русская словесность. От теории словесности к структуре текста. Антология / под ред. В. П. Нерознака. – М.: Academia, 1997. – С. 125.
10. Женетт Ж. Работы по поэтике. Фигуры. В 2-х т. / Женетт Жерар. – Т. 2. – М., 1998. – 190 с.
11. Злотникова Т. С. Классический текст и текст классического произведения / Злотникова Татьяна Семёновна. – Текст в фокусе литературоведения, лингвистики и культурологии. – Ярославль, 2002. – 197 с.
12. Лихачёв Д. С. Текстология (На материале русской литературы 10-17 веков) / Лихачёв Дмитрий Сергеевич. – М., 1983. – 424 с.
13. Лотман Ю. М. Семиотика культуры и понятие текста / Лотман Юрий Михайлович. – Русская словесность. От теории словесности к структуре текста. Антология / под ред. В. П. Нерознака. – М.: Academia, 1997. – 347 с.
14. Лукин В. А. Художественный текст: основы лингвистической теории и элементы анализа / Лукин Владислав Алексеевич. – М.: Ось, 1999. – 296 с.
15. Маслова В. А. Филологический анализ художественного текста / Маслова Валентина Авраамовна. – Минск, 2000. – 199 с.
16. Хализев В. Е. Текст / Хализев Валентин Евгеньевич. – Русская словесность. – 1995. – № 4. – С. 30.

УДК 811.134.2:81'374

Г. І. Глуцук-Олея,

Херсонський державний університет, м. Херсон

РОЗВИТОК КАТЕГОРІЇ ЗАПЕРЕЧЕННЯ У РОМАНСЬКИХ МОВАХ

У статті описано цикли еволюції заперечення у європейських мовах, визначено місце та розвиток категорії заперечення у деяких романських мовах, передусім різних заперечних засобів: заперечних часток, займенників, прислівників.

Ключові слова: заперечення, заперечні засоби, типи заперечення еволюція, романські мови.

В статтє описані цикли еволюції отрицания в европейских языках, определено место и развитие категории отрицания в некоторых романских языках, прежде всего отрицательных средств: отрицательных частиц, местоимений, наречий.

Ключевые слова: отрицание, средства отрицания, типы отрицания, эволюция, романские языки.

The article describes the cycles of evolution of negation in European languages, indicates the place and the development of the category of negation in some Romance languages, especially of various means of negation: negative particles, pronouns, adverbs. We examine O. Jespersen's Cycle, which illustrates the development of negation by means of French language, the classification of languages made by M. Haspelmath into three types by strict and non-strict negative concord: in a strict negative-concord language, ordinary full clauses containing an n-word always contain the sentential negator too, irrespective of the relative position of the two items, on the other hand, in a non-strict negative-concord language, the sentential negator must be omitted when the n-word precedes the finite verb. Strict negative concord is found in today's Slavonic and Baltic languages, as well as in Romanian, Greek, Hungarian, and Maltese. Non-strict negative concord is found today in Spanish, Portuguese, and Italian, while Catalan allows both patterns. While Jespersen's cycle is the best-known historical pathway for the development of sentential negation, it is not the only cyclic development to be found. Croft infers the existence of a second negative cycle on the basis of the typological distribution of certain negative markers. He notes three synchronic relationships between the expression of negation in existentials and that of ordinary sentential negation. B. Camus Bergareche describes the evolution of negation in Romance languages, especially the medieval and modern types, which we represent in a table, besides, in this article, we tried to compose the formula of Romanian negative types and negative structures in Roman area.

Key words: negation, means of negation, types of negation, evolution, European, Romance languages.

У сучасному мовознавстві традиційним вважається вивчення розвитку заперечних слів і речень у поєднанні з синтаксичними змінами, описаними як цикли О. Єсперсена, у яких історія вираження реченнєвого заперечення починається із послабленням заперечного прислівника-експонента і продовжується із появою інтенсифікації заперечення за допомогою додаткових допоміжних слів, розташованих після дієслова [6, с. 4]. Таке слово із часом переймає власне функції заперечення, що уможливило втрачання вагомості першого елемента, і, власне, поступово саме може зазнати послаблення і регресивного розвитку, як первинне заперечення, тобто відбувається постійне чергування його послаблення та посилення. Класичним виявом циклів еволюції заперечення у романських мовах показано О. Єсперсеном на прикладі розвитку французької [1, с. 387]:

Ne dico → Non dico → Jeo ne di → Je ne dis pas → Je dis pas, тобто, у загальних рисах цикли представлені так:

- цикл I *neg verb*;
- цикл II *neg verb neg*;
- цикл III *verb neg*.

Явище циклічного послаблення і посилення негатиї у поєднанні із подальшою тенденцією розмішувати заперечення на початку речення для можливого його опущення, приводить до певних наслідків, які ми розглянемо на прикладах розвитку категорії заперечення у деяких романських мовах. Координація заперечення (подвійне заперечення) може бути чіткою і